

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Μικρογραφίες (Ποιήματα) 1985, εκτός εμπορίου.
Αναγραμματισμοί (Ποιήματα). Εκδόσεις «Νεφέλη», Αθήνα
1991.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΙΠΙΝΗΣ

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

“Ενας φανατικός πεζοπόρος τῆς ποίησης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΟΚΟΛΗ

ΕΝ ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΙ
(Σκέψεις και σχόλια γιά τό Υ.Γ.
τοῦ Μανόλη Ἀναγνωστάκη)

Είχα πάντοτε τήν ἀποψη̄ διτής ἡ προσέγγιση τῆς ποίησης, ἡ δποία και ἀποτελεῖ τήν ἔκφραση ἐνός ἀκραίου ὑποκειμενισμοῦ, δέ μπορεῖ παρά νά προσδιορίζεται καθοριστικά ἀπό ἔντονα ὑποκειμενικά κριτήρια. Οἱ τυχόν ὑπάρχοντες ἀντικειμενικοὶ προσδιορισμοί, σέ συνδυασμό μ' ἔνα περισσότερο ἡ λιγότερο ἐκτεαμένο ὑπόστρωμα θεωρητικῆς γνώσης, ἀπλῶς ἔξαμολύνουν τίς ἔξπρεσιονιστικές μας ἔξαρσεις και ὑποβοηθοῦν τήν ἀντικειμενικοποίηση αὐτῆς τῆς προσέγγισης. Σύμφωνα μέ μιά τέτοια ἀποψη̄, ἡ διερεύνηση και ἀξιολόγηση ἐνός ποιητικοῦ κειμένου πρέπει νά ἐμπεριέχει και ποικίλης μορφῆς δημιουργικές προεκτάσεις. Ἀκόμη, θά μποροῦσε νά ἴσχυριστεῖ κανείς στό σημεῖο αὐτό διτή στήν τελική φάση «προσπέλασης» είναι αὐτές ἀκριβῶς οἱ δημιουργικές ὑπερβάσεις πού καθορίζουν ἀποφασιστικά και τόν βαθμό διείσδυσης στά ἐνδότερα «τοιχώματα» και, σέ τελική ἀνάλυση, στόν πυρήνα τοῦ ἔργου.

Ἀποτελοῦν δμως δλες αὐτές οἱ προϋποθέσεις τήν ἵκανή και ἀναγκαία συνθήκη γιά ἔνα καλό ἀποτέλεσμα; Ἀσφαλῶς ὅχι. Πρέπει, ὡς ἔνα βαθμό, αὐτή ἡ προσέγγιση νά ὑποβοηθεῖται και ἀπό τό ἰδιο τό ἔργο, ἀφήνοντας ἐπιφανειακά ἔστω μερικά ἀνοίγματα προσπέλασης ἀλλοτε περισσότερο και ἀλλοτε λιγότερο διακριτά, ἀνάλογα μέ τήν δξύτητα τῆς «δρασής» μας. Ὡστόσο, ὑπάρχουν και περιπτώσεις δπου ἡ δυσκολία προσέγγισης δέν δφεύλεται στήν ἀνυπαρξία τέτοιων ἀνοιγμάτων ἡ τήν ἀδυναμία ἐντόπισής τους, ἀλλά ἀντίθετα στό ὑπερβολικό εύρος και τήν «εύκολία» μέ τήν δποία τά ἐπισημαίνουμε. Κι ἔτσι αὐτό πού δνομάζουμε φανερή ποίηση, στήν περίπτωση αὐτή, καθίσταται ἡ κρυπτικότερη τῆς κρυπτικῆς. Θεωρῶ διτή ἔναν τέτοιο δρο πληροῖ τό Υ. Γ. τοῦ Μανόλη Ἀναγνωστάκη και θά ἔξηγήσω ἀμέσως γιατί.

Κατ' ἀρχήν δὲ ἀπόλυτα «ἀντιποιητικός» τόνος καὶ ἡ «ξηρότητα» τῆς ἔκφρασης, πού φτάνει ὡς τὰ δρια τῆς «αὐτοκαταστροφῆς» ὡς πρός τὸ «ποιητικό» τῆς ἀποτέλεσμα, ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο μεγάλο ἀνοιγμα πού μεταστοιχειώνεται γιά τὸν ἀπαιτητικὸν ἀναγνώστη σὲ τεῖχος ἀπροσπέλαστο. Γλώσσα μαυρόσπορη, χωρίς ποιητικούς ιριδισμούς, φράση ἀσθμαίνουσα, ἡμιτελής, γιά ποιά δυναμική ἴσορροπία μορφῆς περιεχομένου μπορεῖ νά μιλήσει κανείς στήν περίπτωση αὐτή; Καί χωρίς τὰ δάμυδρά ἔστω σημεῖα «διαταραχῆς» μᾶς τέτοιας «πταλιμικῆς κίνησης» πῶς νά ἐντοπίσεις τὰ ὀδιόρατα νήματα πού δηγοῦν μέσω μᾶς περισσότερο ἢ λιγότερο τεθλασμένης δδού στούς ἐνδότερους συνειδησιακούς χώρους τοῦ ποιητῆ; Γιά νά γίνω δώμας σαφέστερος, δέ μπροβ παρά νά ἀνατρέξω σέ ώρισμένους παραλλήλους. Γράφει λοιπόν δ 'Οδυσσέας Ἐλύτης στὸ Ήμερολόγιο ἐνδός ἀθέατου Ἀπριλίου!

Ἐλα τώρα χέρι μου δεξί,
κείνο πού σέ πονεῖ δαιμονικά ξωγράφισέ το

Κατά τήν ἄποψή μου οἱ δύο αὐτοί στίχοι θά μποροῦσαν ἀπό μόνοι τους ν' ἀποτέλεσουν μιά αὐτόνομη ποιητική μονάδα ἀντίστοιχη μ' αὐτές πού συνθέτουν τὸ Υ.Γ. Καί γ' αὐτόν ἀκριβῶς τὸ λόγο ἔξυπηρετοῦν ἔναν ἀπό τοὺς σκοπούς γιά τοὺς δποίους ἐπιλέχτηκαν. Ὁ ἄλλος θά φανεῖ στή συνέχεια. Ἄς παραλλήλους με τό δίστιχο αὐτό τοῦ Ἐλύτη ἔνα δίστιχο τοῦ Ἀναγνωστάκη ἀπό τὸ Υ.Γ. χωρίς κανένα συγκεκριμένο κριτήριο ἐπιλογῆς.

Μέ περνοῦσες ἐπτά χρόνια ἀλλά πρόλαβες
καὶ πολέμησες στήν Ἰσπανία

Μέσα στά πλαίσια μᾶς αὐστηρῆς ἔκφραστικῆς λιτότητας στόν Ἐλύτη, ἔχουμε τή μέγιστη δυνατή φόρτιση τῆς γλώσσας. Κι εἶναι ἐμφανής ἡ ἀγωνία καὶ ἡ ἔνταση τοῦ ποιητῆ νά ἴσορροπήσει στίς δυό αὐτές ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες κατευθύνσεις. Στόν Ἀναγνωστάκη δέν διακρίνει κανείς καμιά τέτοια προσπάθεια, γιατί τήν ἔχει ὑπερβεῖ ἡδη μέσα στό ὑποσυνείδητό του. Ἡ «μάχη» ἔχει συντελεστεῖ μέσα του, ἐφήμην τοῦ ἀναγνώστη. Πρός τά ἔξω φαίνεται μόνο δ κουρνιαχτός καὶ ἡ ἐρημία, γιά νά

θυμηθοῦμε τό Σολωμό καὶ ἡρεμία τοῦ τοπίου μετά τή μάχη, τά ἀκρωτηριασμένα μέλη καὶ τά «ὑπολείμματα» αὐτῆς τῆς «σύγκρουσης».

Μετά ἀπό μιά τέτοια ἐσωτερική διεργασία ἡ λιτότητα τῆς ἔκφρασης εἶναι δεδομένη, ἔξ δρισμού θά ἔλεγε κανείς. Δέν σου ἀφήνει τήν παραμικρή ὑποψία δ 'Αναγνωστάκης νά ὑποθέσεις δτι θά μποροῦσαν νά ἥταν διαφορετικά τά πράγματα. Γι' αὐτό ἀκριβῶς καὶ δέν διακρίνεις καμιά προσπάθεια πρός αὐτή τήν κατευθύνση, ἀφού δλα εἶναι τελειωμένα μέσα του καὶ «...κρυμμένα βαθιά...». Τό ἵδιο ἀσφαλῶς ἴσχύει καὶ σέ σχέση μ' αὐτό πού δνομάζουμε συναισθηματική φόρτιση τῆς γλώσσας. Οὔτε ἐπιθετικοί προσδιορισμοί, οὔτε ἐπιφωνήματα καὶ ἐπικλήσεις, οὔτε καν μιά ἀνεπαίσθητη αὐξομείωση τῶν τόνων τῆς φωνῆς του. Μιά ἐπίπεδη διάταξη ἀντιρροφική ἀλλά καὶ «ἀντιποιητική» σέ ὑπέρτατο βαθμό, πού, ὅπως εἴπαμε, ἀγγίζει τά δρια τῆς «αὐτοκαταστροφῆς».

«Ἐλα τώρα...» γράφει δ 'Ἐλύτης. Κι ἀμέσως δ ἀναγνώστης αἰσθάνεται τήν ἔλξη τοῦ ποιητῆ, πού ἐπιχειρεῖ μιά ἀφύπνιση κι ἔναν «ἐγκλωβισμό» συμμετοχῆς. Ο 'Αναγνωστάκης δέν ἔχει καμιά τέτοια πρόθεση, εἶναι σά νά μιλάει ἐφήμην τοῦ ἀναγνώστη γιά μιά καθαρά προσωπική του ὑπόθεση πού δέν ἀφορᾶ κανέναν ἄλλον.

Μέ περνοῦσες μόνο ἐπτά χρόνια

Αν προσπαθοῦσε λίγο νά προσελκύσει τήν προσοχή μας μέ μέσα ποιητικά, πού θά μποροῦσαν νά λειτουργήσουν καὶ σάν σήματα ἐօμηνευτικά τῶν προθέσεών του, θά μποροῦσε νά χρωματίσει κάπως τή φωνή του. «Κρίμα» θά μποροῦσε νά πει ἵσως πού ἦμουν ἐπτά χρόνια μικρότερός σου καὶ δέν πρόλαβα νά πολεμήσω στήν Ἰσπανία. Μέ τόν δικό του ἀσφαλῶς τρόπο. «Ομως τίποτα ἀτ' δλα αὐτά. Ἀδιαφορεῖ πλήρως, δέν ἐκπέμπει κανένα «έλκυστικό» σήμα πρός τόν ἀναγνώστη, δέν νιάζεται νά τόν ἀφυπνίσει καὶ πολύ περισσότερο νά τόν ἐγκλωβίσει στόν δικό του κόσμο, μέ μιάν ἀνεπαίσθητη ἔστω αὐξομείωση τῶν τόνων τῆς «ἀφήγησής» του. Κι ἐνώ δ 'Ἐλύτης ἔξακολουθεῖ νά ἐκπέμπει σήματα καὶ μηνύματα ἐօμηνευτικά καθώς συνεχίζει τήν «έξομολόγησή» του, δ 'Αναγνωστάκης συνεχίζει τό μονολογό του μέ μιά ἀχρωμία καταλυτική πού ἀγγίζει τά δρια τῆς

«ποιητικής ἀφωνίας». Στερώντας ἔτοι κάθε δικαίωμα στόν ἀναγνώστη νά ύποψιαστεὶ καὶ τὸ ἐλάχιστο γιά τό μέγεθος τῆς «ψυχικής του διαταραχῆς».

Δέν μπορῶ ἄλλο νά συγκρατηθῶ στό σημεῖο αὐτό καὶ νά μήν δύμολογήσω τό πόσο μέ ἔχει ἐντυπωσιάσει αὐτή ἡ τρομακτική ἀξιοπρέπεια, πού ἀποτυπώνεται μέ τόση ἐνάργεια στήν «ἀπρόσωπη» καὶ ἀπέριττη αὐτή ποιητική γραφή.

..... χέρι μου δεξί¹
κεῖνο πού σέ πονεὶ δαιμονικά ζωγράφισέ το

συνεχίζει ὁ Ἐλύτης. Πόσα διακριτικά ἀσφαλῶς ἀλλά καὶ ἐμφανῶς διακριτά ἀνοίγματα δέν ύπάρχουν ἐδῶ, «χέρι δεξί» κατ' ἀντιδιαστολή πρός τό ἀριστερό, «πόνος δαιμονικός» πού πρέπει νά ζωγραφιστεῖ, γιά νά ἀνακουφιστεῖ ἐνδεχομένως ἀπό τόν ἐσωτερικό πόνο δ ποιητής. Λέξεις πού μαγνητίζουν καὶ ἐκπέμπουν μηνύματα πολλαπλά κι ἀνοίγουν δρόμους προσπέλασης ἀπό ἔνα πλήθος κομβικῶν σημείων τοῦ ἔξωτερικοῦ ποιητικοῦ πλέγματος πρός τούς ἐνδότερους χώρους τοῦ «ποιητικοῦ γίγνεσθαι». Κι ὁ Ἀναγνωστάκης; Ἀπλῶς συνεχίζει τήν ἔδια «ἄχρωμη» ἀφήγησή του.

..... ἀλλά πρόλαβες
καὶ πολέμησες στήν Ἰσπανία.

Ολα είναι τόσο «ἀνοιχτά» καὶ γι' αὐτό τόσο κλειστά. Ἀπό τό σημεῖο αὐτό δέδαια ἀρχίζει καὶ ἡ μεγάλη περιπέτεια γιά τόν ἀναγνώστη γιά τήν ὅποια θά μιλήσουμε ἀναλυτικότερα στή συνέχεια.

Καὶ φτάνουμε ἥδη στό σημεῖο νά προσδάλουμε τό δεύτερο λόγο, πού καθιστᾶ τό Υ.Γ., κατά τήν ἀποψή μας, μιά ἀκρως κρυπτική ποίηση.

Δέν περίμενες πιά κανένα γράμμα.

Tá παλιά φτηνά οίκογενειακά ἔπιπλα

Ἡ διαδοχή τῶν ἡμερῶν.

Ποιά είναι ἡ ἀφετηρία αὐτῶν τῶν στίχων, πού ύπό ὠρισμένες

προοῦποθέσεις μποροῦν νά θεωρηθοῦν δλοκληρωμένες καὶ αὐτόνομες ποιητικές μονάδες;

Ποιός δ «σκοπός» τους; Πολλοί καὶ κανείς. Είναι ἡ δεύτερη μεγάλη δυσκολία πού συναντάμε στήν προσέγγιση τοῦ ποιητικοῦ περιεχομένου, ἄλλοτε περισσότερο κι ἄλλοτε λιγότερο, σ' δλο τό φάσμα τῆς συλλογῆς. Αὔτες οἱ μεμονωμένες καὶ αὐτόνομες ποιητικές μονάδες φαίνεται νά μή προέρχονται ἀπό πουθενά καὶ νά μήν δθηγοῦν πουθενά. «Ἔχεις τήν ἐντύπωση ὅτι ἀποτελοῦν «τά ἀκουστά μισόλογα» ἐνός ύπόκωφου μουρμουρητοῦ χωρίς ἀρχή καὶ τέλος. Μερικά δέν ἀποτελοῦν ούτε καν δλοκληρωμένες συμβατικές φράσεις.

Πόσα ἄλλα κρυμμένα βαθιά...

Κι ἄλλοτε πάλι περιορίζονται σέ μιά καὶ μοναδική λέξη, μιά εύλογη

Σιωπή

Το περιεχόμενο τῶν ἐλλειμματικῶν αὐτῶν «ύπολειμμάτων» κατά κανόνα είναι πολύ μικρότερο, ἐκ πρώτης δψεως, ἀπό τήν ἀπαιτούμενη κρίσιμη μᾶς γιά τήν «ἔκρηξη». Ὁ ἀναγνώστης μένει ἀφωνος μπροστά σ' αὐτήν τήν ἀπόλυτη στέρηση πού τοῦ ἐπιβάλει δ ποιητής. Ἀπό δσα συντελούνται μέσα στήν πολυσύνθετη σκέψη καὶ τόν «ψυχικό του ἀναδρασμό» δέν ξεφεύγει σχεδόν τίποτα πού νά σέ δδηγεῖ, ἔστω καὶ ἔμμεσα, στήν περιφέρεια καὶ πολύ περισσότερο στήν καρδιά τοῦ προδόληματος. Ἐλάχιστα μονάχα σημάδια πού ἀτυχῶς, κατά τήν ἀποψή μου, ἔχουν ὄνομασθεῖ ἀπό μερικούς ποιητικά θραύσματα ἡ σπαράγματα. Κάτι πού συνειριμκά ύποβάλλει τήν αἰσθηση μᾶς ἔκρηξης πού δέν φαίνεται πουθενά. Ἀντίθετα ἀποτελοῦν μπροεῖ νά πεῖ κανείς «τά ύπολειμμάτα μᾶς ἐκπνοῆς». Τό τελικό τμῆμα τῆς καμπύλης πού τείνει ἀσυμπωτικά στό μηδέν. Μέ τή δική της δμως δυναμική πού ἡ ἔντασή της μάλιστα μεταβάλλεται ἀντιστρόφως ἀνάλογα πρός τόν βαθμό ἀπόσθεσης. Ἡ μόνη διακριτή προσπάθεια τοῦ ποιητή περιορίζεται σ' ἔνα μονάχα σκοπό. Νά μήν τοῦ ξεφύγει τίποτα καὶ «προδοθεῖ».

Ἀπό τό σημεῖο αὐτό καὶ μετά δ ἀναγνώστης είναι ἐλεύθερος νά σκεφτεῖ διδήποτε. Καὶ ἐδῶ δρίσκεται τό «δρᾶμα» του. Ἡ

άπόλυτη έλευθερία άποτελεῖ και τή μεγάλη, τήν άνυπερβλητή δυσκολία πού άντιμετωπίζει κανές νά πορευτεῖ σέ μιά τόσο «εύκολοδιάστατη» περιοχή. Τά φραστικά αντά «ύπολειμματα» δέν άποτελούν άσφαλως ποιητικά ἄνθη ḥ ψημους και χυμώδεις ποιητικούς καρπούς, πού είναι έτοιμοι νά τούς γενετεί κανές, άλλα «παραφυάδες» πού πρέπει νά φυτέψει και νά καλλιεργήσει μέ πολύ κόπο μέσα του γιά νά φυτρώσουν τελικά τά ἄνθη και νά ώριμάσουν οι καρποί. Και γιά νά συνεχίσουμε τίς συγχριτικές μας δναφορές, ἀς ἐπανέλθουμε και πάλι στόν 'Ελύτη. Πόσο πιό άποκαλυπτικός δέ γίνεται ὁ 'Ελύτης, και ἀπό αυτή τήν ἀποψη, στό δίστιχο πού ἔχουμε ἡδη ἀναφέρει. Στήν ύποτιθέμενη κρυπτική αντή ποίηση τοῦ 'Ελύτη, δλήθεια, πόσο πιό ἐμφανής ἀπό ὅτι στή «φανερή» ποίηση τοῦ 'Αναγνωστάκη δέν προδάλλει γιά τόν ἐπαρκή ἀναγνώστη και ἡ ἀφετηρία και δ σκοπός και τό περιεχόμενο τοῦ ποίηματος.

'Αλλά τί είναι ἐπιτέλους τό Y.G., ἀφοῦ δέν διαθέτει, δπως ἔχουμε ἰσχυριστεί μέχρι τώρα, κανένα ἀπό τά συμβατικά γνωρίσματα τῆς ποίησης; Κακή ποίηση ἡ ούτε καν ποίηση; Ούτε τό ἔνα ἀσφαλῶς, ούτε τό ἄλλο. 'Απλά και μόνο, κατά τήν ἀποψή μου, είναι πέρα ἀπό αυτό πού ὀνομάζουμε ἡ πού ἔχουμε συνθίσει νά ὀνομάζουμε ποίηση. Και δέν τό λέω ἀσφαλῶς γιά νά πρωτοτυπήσω. Τό ἐννοω. Τό κύριο μέλημά μου στή συνέχεια θά είναι αὐτό ἀκριβῶς νά ἀποδείξω, ψάχνοντας πιά ὅχι γιά κριτήρια «ποιητικά», δπως ἔκανα μέχρι τώρα, ἀλλά τουναντίον γιά «ἀντιποιητικά» γνωρίσματα πού κυριαρχοῦν ποικιλοτρόπως σ' ὅλο τό φάσμα τῆς συλλογῆς, πού συνθέτουν τή δική τους δυναμική και διαμορφώνουν τό δικό τους ἀσφαλῶς ἴδιόμορφο αἰσθητικό ἀποτέλεσμα.

Κάθε σύγχρονη γενιά στή ζωγραφική (ξεκινώντας ἀπό τόν Malevich) ἔφτιαχνε τό δικό της είδος «λευκών» πινάκων. ⁷ Ήταν μιά ἐσωτερική ἀνάγκη γιά ἀπελευθέρωση ἀπό δλα τά «μαλάματα», γιά νά θυμηθοῦμε τό Σεφέρο. Αὐτό τό χαρακτηριστικό γνώρισμα στήν πορεία τῆς τέχνης γενικότερα, ἀν τό μεταφέρουμε στήν πορεία τοῦ ἵδιου τοῦ καλλιτέχνη, φανερώνει μιά τάση ἀπελευθέρωσης ἀπό τά ἵδια του τά ἐκφραστικά μέσα πού συντελεῖται μέ μιά ἐκφραστική ὑπέρβαση τή δεδομένη στιγμή. ⁸ Άλλωστε, δπως είναι γνωστό, δ κάθε δημιουργός, λίγο πολύ, μεταφέρει μέσα του σέ μικρογραφία δλόκληρη τήν ἰστορία τῆς

τέχνης πού ὑπηρετεῖ. 'Αλλά αύτές οί γενικές παρατηρήσεις μπορεῖ νά ἔχουν δποιαδήποτε σχέση μέ τήν περίπτωση τοῦ Μανόλη 'Αναγνωστάκη; 'Από ποιά μαλάματα είχε ἀνάγκη νά ἀπελευθερώθει ἡ τέχνη του; 'Επειδή ἀκριβῶς δέν υπάρχουν τέτοιου είδους μαλάματα στήν ποίησή του, ούτε καί στό πρώτο ἀκόμη ξεκίνημά της, δποιαδήποτε τάση ἀπελευθέρωσης θά προκαλοῦσε τήν ἀπόρριψη και τῶν ἐλάχιστων και «ἀναγκαίων» μέσων πού ἀπαιτοῦνται γιά τόν προσδιορισμό μιᾶς κοινῶς ἀποδεκτῆς «ποιητικῆς γραφῆς» και θά δδηγοῦσε στήν καταλυτική γυμνότητα τοῦ Y.G. Κι ἐνώ τό τελικό ἀποτέλεσμα φαίνεται νά ἐντάσει, ἀπό ἀποψη «διαδικασίας», και τήν περίπτωση 'Αναγνωστάκη μέσα στά πλαίσια τοῦ γενικού κανόνα πού ἀναφέραμε προηγούμενως, ἐν τούτοις τά «κίνητρα» ἀσφαλῶς και ὑπαγορεύουν μιά σαφή ἔξαιρεση.

Τό Y.G., δπως είναι γνωστό, γράφτηκε πρίν τό '83, δταν δηλαδή δ 'Αναγνωστάκης δρισκόταν σέ πλήρη πολιτική δράση. Κι δμας ἔρμηνει και ἔρμηνεται περισσότερο ἀπό τή μετέπειτα στάση και ἀποχή του ἀπό τά κοινά, παρά ἀπό τήν ἐργάδη συμμετοχή του τήν ἐποχή πού τό συνέθετε. Κι αὐτό πού, ἐκ πρώτης δψεως, φαίνεται παράδοξο και ἀντιφατικό, ἀποτελεῖ ἴσως τή δασικότερη προϋπόθεση πού πρέπει νά πληροὶ κάθε γνήσιο ἐργο τέχνης, γιατί φανερώνει τήν είλικρίνεια πού πρέπει νά χαρακτηρίζει τόν δημιουργό τήν «ὕστατη στιγμή τής προσφορᾶς του», δ ὅποιος, πολλές φορές, μπορεῖ νά δρίσκεται σέ πλήρη διάσταση μέ ὅλα τά ἔξωτερικά γνωρίσματα τῆς συμπεριφορᾶς του σάν ἀτόμου και σάν αὐτόνομης μονάδας, πού δρᾶ μέσα στά πλαίσια ἐνός εύρυτερου κοινωνικού συνόλου. Είναι τόσο γνωστό στήν προκειμένη περίπτωση τό παράδειγμα τοῦ Balzac, πού δέν χρειάζεται ἀσφαλῶς νά ἀναφερθεῖ λεπτομερῶς γιά ἄλλη μιά φορά.

"Οταν λοιπόν δροῦσε πολιτικά δ 'Αναγνωστάκης, μέσα του ένοιωθε ἡδη τήν καταλυτική ἀπόρριψη τῶν πάντων. Τό Y.G. ἀποτελεῖ τό «ἀρνητικό» τῆς κοινωνικῆς και πολιτικῆς δράσης ἔκεινης τῆς ἐποχῆς. Τήν ἀποτύπωση, χωρίς τήν προσθήκη κανενός είδους ρετουσαρίσματος, τῶν δασύτερων και γνησιότερων «ἄλλοιώσεων» τοῦ ποιητῆ. Και γιά νά συνεχίσουμε, μ' ἔναν τέτοιο παραλληλισμό, είναι σάν νά ἀφήνει δ 'Αναγνωστάκης στό Y.G. τήν προσπάθειά του «ἡμιτελή». Παραιτεῖται

ήθελημένα άπό τη διαδικασία τής «έμφάνισης τοῦ φύλμ», άφήνοντας, κατά κάποιο τρόπο, τήν εύθυνη γι' αυτό στόν ἀναγνώστη. 'Ο Ἀναγνωστάκης δέ νιώθει λοιπόν τήν ἀνάγκη νά ἀποχρωματίσει τό λόγο του, γιατί κάπου τόν είχαν θαμπώσει ἡδη τά ἴδια τά χρώματά του πού χρησιμοποιούσε κατ' ἔξακολούθηση ὡς ἐκείνη τή στιγμή. Τό Υ.Γ. δέν προέκυψε ἀπό μιά τέτοια ἀναγκαιότητα, ἀλλά ἀπό μιά βαθύτατη ἐσωτερική ἀναγκαιότητα «ἀπόρρηψης τῆς ἴδιας τῆς ποίησης». "Οσο κι ἄν αὐτό ἦχει τόσο παράδοξα. Μιά ἀπόρρηψη ἐν τούτοις πού συντελεῖται μέ τόσο ποιητικό. Καὶ δέν είναι τόσο ἡ λιτότητα τῆς ἔκφρασης πού δημιουργεῖ τό αἰσθητικό ἀποτέλεσμα, δοῦ ἡ δυναμική τῆς ἀφαίρεσης πού κρύβεται πίσω ἀπ' αὐτήν. Είναι περισσότερο ἡ «κίνηση», ἡ «χειρονομία» καὶ λιγότερο τό ἀποτέλεσμα. Κι ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη θεωρῶ τό Υ.Γ. μέ τό «ρεαλιστικό» του περιεχόμενο ὅτι ἀγγίζει τά δρια μιᾶς ἀκραίας ποιητικῆς ἀφαίρεσης. Τό Υ.Γ. λειτουργεῖ μ' ἔναν τρόπο πού είναι ἀντίστροφος πρός αὐτόν πού ἔχουμε συνηθίσει νά βλέπουμε στήν λειτουργία τῆς ποίησης. 'Ενω δηλαδή ἔχουμε συνηθίσει νά ἐντοπίζουμε τήν προσπάθεια τοῦ ποιητῆ νά φανερώσει τό ποίημα, στό Υ.Γ. διακρίνουμε τό ἀντίστροφο, τήν προσπάθεια του δηλαδή νά τό ἀποκρύψει. 'Αποφλοιώνοντας» τή γλώσσα ἀπό κάθε ποιητική ἐπένδυση καὶ ἀποδυναμώνοντας τήν ἐκπνοή του στό μη περαιτέρω, ἀναθέτει ούσιαστικά στόν ἀναγνώστη τήν «εὐθύνη» τῆς «ἀνασύνθεσης». Είναι σά νά δημιουργεῖ δ ποιητής μέσα του, μέ τήν τρομαχτική του ἐσωτερέφεια, ἔνα ἀβυσσαλέο ποιητικό κενό πού ἀναρροφᾷ δλόκληρη σχεδόν τήν ποιητική μᾶξα, ἀφήνοντας ἔξω ἀπό τήν «ἐπικράτειά» του ὠρισμένα μονάχα σκληρά ὑπολείμματα, μέ τά δποια δ ἀναγνώστης είναι ὑποχρεωμένος νά ἀνασυνθέσει τήν «ζώσα» καὶ «ἀόρατη ὑλη» του.

Αὐτή ἡ «βίαιη κίνηση, πού ἡ ἔντασή της, δπως φαίνεται, είναι ἀντίστροφως ἀνάλογη πρός τήν «ύποτονικότητα τῆς ἐκπνοῆς», ἀποτελεῖ μιά δυναμική παρέμβαση πρός τόν ἀναγνώστη μέ τό δικό της καίριο αἰσθητικό ἀποτέλεσμα. Είναι μιά ἀπό τίς πολλές «χειρονομίες» πού συνθέτουν τό σύνολο τῶν ἔκφραστικῶν μέσων πού χρησιμοποιεῖ δ 'Αναγνωστάκης στό ἀφωνο, σχεδόν, ὑστερόγραφό του. Καὶ ἀπό τίς πιό σημαντικές κατά τήν ἀποψή μου. Γιατί ἔχωθε ὡς τά ἀκρότατα δυνατά δρια τήν ἐνεργοποίηση τοῦ ἀναγνώστη, πού, δπως είναι γνωστό, είναι καὶ τό ζητούμενο στή σύγχρονη ποίηση.

Δέ θέλω νά γνωρίζω πάρα πολύ τούς ἀνθρώπους

κι ἀμέσως μετά

δλα πρός τί;

καὶ συνεχίζει:

Ζήσαμε παιδικά χρόνια, νιότη – διαφορετικά.

"Ολα σχεδόν τά κρατάει μέσα του κι ἀφήνει μόνο νά τοῦ ἔφύγουν πρός τά ἔξω μερικές «συμβατικές» φράσεις. Τό ποίημα συντίθεται μέσα του, ἐφήμητη μας κι ἐμεῖς καλούμαστε, δπως εἴπαμε, νά «καλύψουμε» τά κενά καὶ νά δώσουμε τίς δικές μας προεκτάσεις. Καὶ στήν προσπάθειά μας αὐτή μένουμε σχεδόν ἀδοήθητοι. Ούτε λέξεις «δαιμονικές» ούτε «σημαδιακές» φράσεις. "Ολα τόσο φανερά καὶ τόσο κρυφά συνάμα.

Μετά ἀπό χρόνια κατάλαβε πώς καμιά δέν ἀγάπησε δόσο τήν 'Εδουάρδα.

Γιά ποιά 'Εδουάρδα μιλάει δ 'Αναγνωστάκης; "Ολοι λίγο πολύ ἔχουμε τή δική μας 'Εδουάρδα. Κι είναι σά νά μᾶς λέει: 'Ας συνθέσει δ καθένας μέσα του τό δικό του ποίημα γι' αὐτήν.

Βλέποντας κάποτε μιά ἔκθεση τοῦ Κανακάκη, πρόσεξα τό ἔξης. Μιά τρομαχτική προσπάθεια γιά τή λεπτομερή ἀπεικόνιση τῶν προσώπων. Μιά πορεία δηλαδή ἐντελῶς ἀντίθετη ἀπ' αὐτήν πού διακρίνουμε στό Υ.Γ. 'Εκ πρώτης δψεως, τό χαρακτηριστικό αὐτό γνώρισμα στούς πίνακες τοῦ Κανακάκη θά περίμενε κανείς νά λειτουργεῖ δραγμητικά. Κι δμας συνέδαινε τό ἀντίθετο. Τί ἥταν αὐτό πού δημιουργούσε λοιπόν ἔνα τόσο ἀπρόσιμον αἰσθητικό ἀποτέλεσμα; Νομίζω αὐτή ἡ ἀόρατη «χειρονομία» τῆς ύπερέβασης πρός τή λεπτομέρεια καὶ δχι ἡ ἴδια ἡ ἀπεικόνιση τῆς λεπτομέρειας, δπως δ λευκός πίνακας τοῦ Malevich πρός τήν ἀντίθετη φυσικά κατεύθυνση.

"Ολα λοιπόν είναι τόσο σχετικά, τίποτε δέν μπορεῖ νά είναι ἀπόλυτο στήν τέχνη, γιατί δέν μπορεῖ νά είναι ἀντικειμενικό. Δέν είναι λοιπόν ἡ λιτότητα αὐτή καθ' εαυτή ἡ τό «συρρίκνωμα» καὶ δ «ἀκρωτηριασμός» τῆς ἔκφρασης πού δικαιώνει αἰσθητικά τό Υ.Γ. ἀλλά ἡ ἴδια ἡ δυναμική τους. Σέ τελική ἀνάλυση, ἔνα

έργο τέχνης μπορεῖ νάθεμελιώνεται αἰσθητικά καί νάκαταξιώνεται στήσυνειδηση τοῦ ἀναγνώστη ἡ τούθεατή δχι μέτην ὑπαρξη ἀλλά μέτηνἀπουσία τῶν συνήθων ἐκφραστικῶν μέσων. Εἶναι μιά αἰσθητική τῆς ἀφαίρεσης πού ὑλοποιεῖται μέσω τῶν ἀντίστοιχων ὑπερβάσεων τοῦ δημιουργοῦ. Κι εἶναι τά δημιουργικά κενά καί ἡ ἔντεχνη συναρμολόγησή τους πού διεγέρουν καί ἐγκλωβίζουν στήν περίπτωση αὐτή τὸν ἀναγνώστη, κι δχι ἡ πληρότητα ἀσφαλῶς καί ἡ ἀφθονία τῶν ἐκφραστικῶν μέσων. Μέσσα ἔχω ἀναφέρει μέχρι τώρα δέν θέλω νά ἰσχυριστῶ δπωσδήποτε δτι δέν ὑπάρχουν καί ἐνδιάμεσες στιγμές στ. Y.G. κι ἀς κινήθηκα μόνο πρός τά ἀκραία δριά του. "Ομως, οἱ ἐνδιάμεσες αὐτές στιγμές δέν εἶναι ἐκεῖνες πού καθορίζουν τό γενικό κλίμα μέσα στό δποιο κινεῖται. "Απλῶς ἐμπεριέχονται σ' αὐτό, χρησιμεύουν σάν «ἄλλοθι» «λειαιάνοντας» τά πλέον αἰχμηρά σημεῖα καί πλουτίζονται μέτην ἴδιόρρυθμη ποιητική κατάφαση τήν πολυσημία του.

Προκαταλαμβάνοντας ώστόσο τὸν ἀναγνώστη, θά σταθῶ σέ δυό ἐνδεχομένως ἐνστάσεις πού μποροῦν νά ὑποβληθοῦν ἀπό τήν πλευρά του, γιά τούς μέχρι τώρα ἰσχυρισμούς μου ἀλλά καί τίς παραλείψεις μου. Τό πρῶτο πού θά μποροῦσε νά ρωτήσει κανείς εἶναι τούτο: 'Η ποιότητα καί τό περιεχόμενο τῶν ἐρεθισμάτων πού μᾶς προκαλεῖ τό Y.G. μᾶς προτρέπουν νά τό προσεγγίσουμε μέ κριτήρια καθαρῶς αἰσθητικά; Μέ τέτοια κριτήρια π.χ. αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά προσεγγίσει κανείς τό

(Γηράσκω δεί ἀναθεωρῶν);

'Ασφαλῶς, δχι μόνο μ' αὐτά. 'Υπάρχει δπωσδήποτε καί μιά ἄλλη διάσταση, νοηματικοῦ καί ἵδειολογικοῦ ἀσφαλῶς περιεχομένου, πού δέν θέλησα νά σχολιάσω. "Οχι ἐπειδή δπωσδήποτε τήθεωρῶ ἥσσονος σημασίας, ἀλλά ἐπειδή θά μᾶς δόδηγοῦσε κατ' εὐθείαν σέ ἀτέρμονες φιλολογικές ἀναλύσεις, κάτι πού δρίσκεται παντελῶς ἔξω ἀπό τίς προθέσεις μου. 'Ἐπι πλέον, οἱ ἀναλύσεις αὐτές, πού μπορεῖ νά ἔχουν τή δική τους σημασία καί χρησιμότητα, ἐμπεριέχουν ἐκ τῆς φύσεώς τους ἔναν ἐπικαιρικό χαρακτῆρα καί οὐδόλως σηματοδοτοῦν τή διαχρονική σημασία καί ἀξία ἐνός ἔργου τέχνης γιά τήν δποία πρωτίστως πρέπει νά ἐνδιαφερόμαστε.

Τό δεύτερο πού θά μποροῦσε νά ρωτήσει κανείς εἶναι τό ἔξῆς: Τελικά τά κίνητρα αὐτῆς τῆς ἐκφραστικῆς ὑπέρβασης, πού παρατηρεῖται στό Y.G., εἶναι κίνητρα πού ἔχουν σχέση μέ δποιαδήποτε προσπάθεια ἐκφραστικῆς ἀνανέωσης ἡ εἶναι κίνητρα καθαρά «ἡθικοῦ περιεχομένου»; 'Ελπίζω δτι ἡ ἀπάντηση ἔχει δοθεῖ δηδη. 'Ωστόσο, θά ἥθελα στό σημεῖο αὐτό νά γίνω ἀκόμη πιό σαφής, τονίζοντας τά ἔξῆς:

'Η δλη στάση τοῦ 'Ἀναγνωστάκη τά τελευταῖα χρόνια δέν ἀφήνει περιθώρια παρερμηνείας τῶν «προθέσεών» του. 'Ασφαλῶς καί εἶναι κίνητρα «ἡθικοῦ περιεχομένου». Σ' δλο τό φάσμα τῆς συλλογῆς κυριαρχεῖ αὐτό τό κλίμα τῆς «δημιουργικῆς παραίτησης» πού χαρακτηρίζει τόν 'Ἀναγνωστάκη τά τελευταῖα χρόνια. Μιά παραίτηση καί μιά σιωπή πού ἐμπερικλείουν ὠστόσο τή δική τους δυναμική. Αὐτή ἀκριβῶς ή δυναμική εἶναι πού ἀποτυπώνεται ἐνεργά στίς πολλαπλές ἐκφραστικές ἀφαιρέσεις καί νοηματικές συμπυκνώσεις καί «ἀκρωτηριασμούς» τοῦ Y.G. Εἶναι ή ἐσωτερική ἐνέργεια τοῦ «μύθου», δπως θά λέγαμε. Αὐτή ἀκριβῶς πού συνθέτει τό ποιητικό του περιεχόμενο.

'Ωστόσο, τελειώνοντας αὐτή τήν «ἔξ ἀποστάσεως περιδιάβαση» τοῦ Y.G. θά ἥθελα νά ἐπισημάνω κάτι πού ἀλλωστε θεωρῶ ἀπόλυτα φυσιολογικό γιά μιά τέτοιου είδους γλωσσική ἐκφορά. Σέ κάποια σημεῖα, ἐλάχιστα ὀπωδήποτε, αὐτή ή «ἀδυσώσητη πίεση» ἀφανισμοῦ τῆς ποίησης ἔξαντλει τά δρια τῆς «ποιητικῆς ἀντοχῆς». Στά σημεῖα αὐτά δ συντονισμός μεταξύ τῆς ἀδράτης, ὅπως προσαναφέρθηκε, ἐσωτερικῆς δυναμικῆς τῆς ἀφαιρέσης καί τού δρατοῦ γλωσσικοῦ ἀποτελέσματος δείχνει σά νά χάνει τό δηματισμό του, σκοντάφοντας στά προεξάρχοντα σχήματα μᾶς κοινότυπης σχεδόν, θά ἔλεγε κανείς, πεζολογίας. Οι «παραδιάσεις» αὐτές εἶναι ἐλαχιστότατες κι οὕτε κάν χρειάζεται νά ἀναφερθοῦν σάν ἀποτυχίες ἀφοῦ δέν ἀλλοιώνουν καθόλου η σχεδόν καθόλου τό τελικό ἀποτέλεσμα. 'Ομως, θεωρῶ δτι πρέπει νά ἐπισημανθοῦν, ἀπό καθαρά φαινομενολογική ἀποψη, ἔστω καί σάν καθ' δλα φυσιολογικές ἔξαιρέσεις πρός τόν γενικό κανόνα. Οι καιροί, ἀλλωστε, εἶναι δύσκολοι καί πονηροί καί η κολακεία περισσεύει κι δ ἀκριτος θαυμασμός ἔχει ἀγγίξει τά δρια τῆς πιό χυδαίας ὑποτέλειας, ἐνώ τή σκέψη μας σαρώνει κάθε στιγμή ἔνας ἀσυγκράτητος χεί-

μαροφος ἀξιολογικῶν ἀφορισμῶν καὶ κατατάξεων πού, στήν πραγματικότητα, ἐλάχιστο σεβασμό φανερώνει καὶ πρός τό κρι-
νόμενο ἔργο καὶ πρός τόν ίδιο τόν δημιουργό.

Αθήνα
Νοέμβρης – Δεκέμβρης 1992